

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 275-287

Geliş Tarihi:03.03.2022 Kabul Tarihi:30.05.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:31.05.2022

ISSN
2547-989X

Kitap Tanıtımı

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ÖLÜMCÜL KİMLİKLER, AMİN MAALOUF
İstanbul, YKY Yayınları, Çev. Aysel Bora, 40. Baskı, 2015.

Ali ÇİFTÇİ*

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ali.ciftci@amasya.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-1273-4867>

Öz

Lübnan asıllı Fransız yazar Amin Maalouf, Güney Arabistan'dan Lübnan'a gelip yerleşmiş Hristiyan bir aileye mensuptur. 1976'da Fransa'da yaşamaya başlamakla birlikte eserleriyle kökeninin ait olduğu Orta Doğu coğrafyasına olan ilgisini sürdürmektedir. Kendisini tanıtırken ortaya koyduğu çok yönlü kimliğinin ve Lübnan'dan Fransa'ya göçen ve halen orada yaşayan bir entelektüel oluşunun onun düşünce yapısını etkileyen çok önemli iki unsur olduğu anlaşılmaktadır. Eserlerinde daha çok kimlik, kültür, göç, çatışma, çatışma çözümlü konuları üzerinde odaklanmaktadır. Çok kültürlü bir toplumsal yapının hâkim bulunduğu Orta Doğu İslam coğrafyasında yaşanan sorunlara ilişkin ilgi düzeyi hayli yüksektir. Ölümcül Kimlikler eseri de 20. yüzyılın son çeyreğinde Dünya gündeminde ön sıralarda yer tutan kimlik ve kültür farklılıkları ve çatışmalarının çözümü üzerine kaleme alınmış, ilk baskısı 2000'de yapılmış deneme türünde bir eserdir.

Kitap Tanıtımı

Maalouf, eserinde baştan sona kadar, belli bir dine, ırka, ulusal aidiyete dayalı ve bunlarla tanımlanan bir kimlik savunusuna karşı çıkmakta ve bunun yerine bileşik kimliği, kültürel kimliği veya eş anlamda kullandığı kozmopolit kimliği öne çıkarma eğiliminde görülmektedir. Parçalı kimliklerin kendisini ifade etmesi konusunda kafa yoran yazar, bu noktada kabile kimliği kavramlaştırmasına başvurmuştur. Eleştirel anlamda kullandığı kabile kimliği yazara göre kimlik unsurlarından (ırk, renk, din, dil, mezhep vs.) yalnızca birisini sahiplenme ve bunu Küreselleşme-Dünyalılışma gelişmelerine rağmen savunma anlamına gelmektedir. Yazar, küreselleşme kavramı ile Dünyalılışma kavramını yan yana ve aynı anlamda kullanmaktadır (s. 84, 96, 99, 101, 102, 103, 104). Özellikle s. 104'te, Dünyalılışmaya yönelik/n/bilecek eleştirilere karşılık verircesine olumlu bir anlam yüklemeye çalıştığı Dünyalılışmadan anladığı şeyi ifade etmektedir: Dünyalılışma, kimilerinin dünya üzerinde hükmettirmeye çalışacakları yeni bir düzenin aracı değil, ben bunu daha çok, içinde aynı anda binlerce cirit oyununun, binlerce güreşin yapılacağı ve herkesin zapt edilmez bir kakafoniyle kendi şarkıları, kendi silahlarıyla girebildiği, her yanı açık, uçsuz bucaksız bir arenaya benzetirdim.”

Kabile kimliği eleştirisinin mantıksal sonucu olarak yazar, tek belirleyicisi olan bir kimlik tanımına reddiyede bulunmaktadır (s. 16, 17, 18, 23). Yazara göre kimliklerimiz birden fazla aidiyet unsurunun (dinsel, ulusal, dilsel, sosyal, kültürel, coğrafi v.s.) etkisi altında oluşmaktadır. Kişiliğin yapı taşları olan aidiyet unsurları anlamsız değildir ve bunlar ruhun genleri olarak nitelenebilir. Yazar, aidiyet unsurları arasında hiyerarşi olabileceğini ama bu hiyerarşinin zamanla değişebileceğini düşünmektedir. Bu kısımda üzerinde durduğu ve vurguladığı husus özellikle “farklılık” kavramıdır. Yazara göre aynı dine, aynı dile, aynı ulusa ait olan herhangi iki insan bile aynı değildir. Her birey mutlak olarak özgündür, bir diğerinden farklıdır. Bu noktada yazara şöyle bir eleştiri yöneltilebilir: Bir insan neden ve hangi sebeple kimlik unsurlarından sadece birisini öne çıkarmamalıdır? Buna hakkı yok mudur? Parçalı kimlik savunusu yapmak zorunda mıdır?

Ayrıca kimlik ve kültür çatışması sorununa siyasal-sistemsal-hukuksal bir çözüm modeli geliştirilmesi savunulabilir, doğrudur. Ama bununla birlikte kimlik unsurlarından sadece birisinin sahiplenilmesine karşı çıkmak o kimliğin kendisi olarak varolması ve kendisini kendisi olarak geliştirmesi gibi en temel bir hakkı görmezden gelme anlamı taşımaz mı? En temel bir insan hakkı burada kozmopolitizm uğruna ihmal edilmiş olmaz mı? Ayrıca, bütün insan teklerinin bir diğerinden mutlaka farklı olduğunu ısrarla savunmak, insanlar arasında ortak bağlar olduğu/olabileceği, bu bağlar etrafında bir birlik-topluluk ruhu oluşabileceği kabulünü yok saymak değil midir? Bu da tartışılabilir.

Yazar, kitabında “Hepimizin içinde bir Mr. Hyde var; önemli olan canavarın başını göstermesini kolaylaştıracak koşulların bir araya toplanmasını önlemektir” (s. 29) diyerek insanın iyi ve kötü olmak üzere iki yüzü bulunduğunu ifade etmektedir. Bu benzetme, Robert Louis Stevenson’un Dr. Jekyll ve Mr. Hyde’in Tuhaf Vakası adlı, kişilik bölünmesi ele alan korku kitabındaki karakterden yola çıkılarak yapılmıştır. Stevenson, kendisinin yaşamış olduğu kâbusların etkisiyle yazdığı bu kitabında (DEX Yayınevi, Çev: Tarık Tufan, Taylan Taftaf, 1. Baskı, 2018) halk ara-

sında itibarlı, yetenekli bilinen bir doktorun (Dr. Henry Jekyll) aynı zamanda kötülükten haz alan canavar ruhlu birisi (Mr. Edward Hyde) olabildiği, bu iki kişiliği aynı bedende yaşatabildiği temasını işlemektedir. Bilindiği gibi insan doğasındaki bu ikilik potansiyeli birçok dinde ve düşünce sisteminde de işlenmektedir. Örneğin İslam Dini'nin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de insanın en güzel şekilde (ahsen-i takvim) yaratıldığı beyan edildikten sonra onun aşağıların aşağısına (esfel-e safilin) indirildiği belirtilmektedir. Tin Sûresi-95/4-5. İslam bilginleri ayetin yorumunda, en güzel şekilde yaratılmış olan insanın, kötüden-yanlıştan yana olan tercihleri sebebiyle aşağı konuma düşürüldüğünü ifade etmektedirler. Kur'an'da yer almamakla birlikte İslam düşüncesinde insan için kullanılan bir sıfat da "eşref-i mahlûkat"tır (yaratılmışların en şerefli). İslam düşüncesine göre insan, kendisine verilen akıl ve bildirilen vahiy çerçevesinde hareket ederse yaratılmışların en şerefli olmakta, aksi durumda en aşağılık varlık durumuna düşmektedir. Konuyla ilgili bir başka ayet de akıl ve vahiy doğrultusunda hareket etmeyerek cehennemlik olan insanı, hayvandan daha aşağı konumda (belhumedal) tasvir eden A'raf suresindeki 179. ayettir. "Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da akılsızdırlar, şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır."

İnsanoğlunun doğasında varlığını koruyan ve duruma göre ortaya çıkan bu ikili yapı gerçekten de birçok toplumsal olayda gözlemlenmiştir. Örneğin Anadolu topraklarında yüzyıllarca birlikte, güven ve barış içinde yaşamış olan Müslüman Türk-Kürt ve Hristiyan Ermeni halklarının, 19. yüzyıl sonlarından itibaren birbirine düşmanlaşmaları ve birbirini boğazlamaları tarihin en dramatik örneklerindedir. Bir başka acı örnek de 20. yüzyılın son yıllarında Avrupa kıtasının ortasında yaşanmıştır. Yüzyıllardır iç içe yaşamış olan Müslüman Boşnak, Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvat halklarının 1991 yılından itibaren bir iç savaşa tutuşmalarıdır. O güne kadar komşuluk ilişkileri bile ileri derecede olan insanlar, siyasi sebeplerin etkisiyle kısa zamanda birbirine olan güvenlerini kaybetmişler ve birbirlerini yok etmek için savaşa tutuşmuşlardır.

Yazar, kitabına isim olarak koyduğu "ölümcül kimlik" tanımlamasına getirilebilecek eleştirilere karşı savunma yapıyor ve kavramın insanları içine düşürdüğü

halleri tasvir ederek bu tanımın, o hallerden daha yanlış olmadığını iddia ediyor. Kimliği tek bir aidiyete indirgemekte olan ölümçül kimlik kavramı yazara göre, insanları taraf tutucu, katı, hoşgörüsüz, baskıcı, katillere ve katillerin yandaşı hallere dönüştürmektedir. (s. 30).

Yazar, kitabında, kimliğin tek bir aidiyete indirgenmeyip bütün unsurlarıyla saygı görmeyi hak eden bir husus olduğunu savunmaktadır. Ancak kimi konularda kimliğin alt unsurlarından bazılarını karşı olumsuz olan kişisel yargılarına yer vermekten kendisini alıkoyamamaktadır. Örneğin başörtüsü özgürlüğü konusunda verilen mücadeleyi geçmişe özenmek ve gerici bir tutum olarak değerlendirmektedir. Başörtüsü konusunu eskiye bağlılık ile modernlik arasındaki mücadele bağlamında ele alan yazar, bu konuda asıl sorun olarak, kendisinin olumlu bir anlam yüklediği modernliğin halklar tarafından bazen reddedilmesini, bir ilerleme ve yararlı bir evrim gibi görülmemesini görmektedir. Kısaca yazar, Müslüman Arap dünyasında kadınların açılımları uğrunda verdiği mücadeleye de göndermede bulunarak başörtüsü özgürlüğü ya da hakkı konusunda başörtüsünü tarihsellik kavramı içine yerleştirmekte, ilerleme ve yararlı bir evrim olarak gördüğü modernlik döneminde bunun yerini yadırgadığını hissettirmektedir. Başka bir yerde (s. 43) İslâmî simgelere karşı olan ön yargısını daha fazla açığa vurarak örtü, çarşaf, sakal aleyhinde ifadeler kullanmakta, bunları eskiye bağlılık ve şiddet gösterisi olarak nitelemektedir. Yazar, neden modern dönemde eskiye bağlılığın sürdürülmek istendiğini sorgulayarak hem modernleşmeci olduğunu hem ilerlemeci bir tarih ve sosyal bilim anlayışına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Modernleşme perspektifine olan bağlılığını daha ileri götürerek İslam'ın da modernleştirilebileceğini elverişli bir çözüm olarak sunmaktadır. Yazara göre bu amaçla İslam üzerinde derin, güçlü ve sürekli bir değişim baskısı kurulması gerekir.

Yazara göre modernlik ötekenden geldiğinden veya modernlikte yabancı eli görüldüğünden dolayı bazı kültürler farklılıklarını vurgulamak için bayrak açar, karşı çıkar, onu reddeder, ondan korunmaya çalışır. Buna örnek olarak yazar, kadın

ve erkek bazı Müslümanları, Rusya’da Jülyen takvimden Gregoryen takvime geçilmesi konusunda Ortodokslarla Katoliklerin çatışmasını göstermektedir (s. 63, 99).

İslâmî kimlik unsurlarına karşı önyargısını açığa vurduğu bir başka örnek, kitapta bir yerde, üzerinde durduğu konu bakımından hiç zorunlu değilken “...Dünyanın çirkinliğini tesettür peçesiyle örtme...” ifadesini kullanmasıdır. Bu, bir kimliğe apaçık saldırıdır.

Yazar, farklı inanç ve kimlikteki toplulukların varlığına hoşgörülü olma konusunda İslamiyet’in hakkını vermekte ve düzenlenen hoşgörü protokolü ile farklı dinî toplulukların İslam toplumlarındaki varlığının yüzyıllar boyunca devam ettiğini, İslamiyet’in bunların varlığını koruduğunu kaydetmektedir. Buna karşılık Hristiyan toplumlarında Müslüman ve diğer dinî toplulukların yaşatılmadığını ifade etmektedir.

Yazar, kitabın bir başka yerinde, dinî kimliğin yükselişini kritik ederken bunun evrensellekle uyum arayışına dikkat çekmektedir. Başörtüsü başlığında değil ama Dünyada dinselliğin, maneviyata olan yönelişin artması başlığı altında bu konuyu ele almaktadır. Yazar, dinselliğin yükselmesini, milliyetçilikler çağı ve proletaryen enternasyonalizm çağı sona yaklaşırken Küreselleşmeye tepki olarak dinselliğe tutunma olarak açıklamaktadır. Bu noktada dinselliği, bir yandan kimliğin ağır basan niteliği olarak görüp kabile diye nitelerken diğer yandan dinî cemaatlerin evrensellekle uyumlu olma çabalarına dikkat çekerek kimlik ihtiyacı ile evrensellik talebi arasında bir sentez girişimi olarak değerlendirmektedir. Dinî bir cemaate ait olma duygusunun bu uyum ve sentez arayışına dikkat çeken yazar, başörtüsü konusundaki yargılarından kısmen uzaklaşarak bu gelişmelerin önceki duruma basit bir dönüşten ibaret olmadığını kabul etmek durumunda kalmaktadır.

Maalouf, bağlılık içinde bulunduğunu ortaya koyduğu liberal Batı demokrasisi ve özgürlük kavramları ışığında dinlerin ve çeşitli doktrinlerin kritiğini yaparken bunların saf bir biçiminin ve tek bir yorumunun bulunmadığı iddiasına da yer vermektedir. Dinlerin ve doktrinlerin farklı anlaşılma biçimlerinin yanında büyük dinlerde zaman içinde olayların anlaşılışı ve yorumlanması bakımında önemli değişmelerin görüldüğünü ifade etmektedir.

Kitabın yazarının en çok önemsendiği değer olarak karşımıza çıkan kavram kendi ifadesiyle “insanoğlunun onuru” kavramıdır.

Yazarın kimlik oluşumu ve kimlik çatışmalarını irdelerken dikkat çektiği bir başka konu dinlerin halklara olan etkisi kadar halkların da dinler üzerinde etkide bulunduğu hususudur. Çok haklı olarak din ya da doktrinlerin, içinde doğduğu kültür tarafından şekillenmesi olgusu, her toplumbilimci gibi yazarın da dikkatini çekmiştir. Yazara göre dinlerin ve toplumların birbirlerini karşılıklı olarak biçimlendirmesi söz konusudur. Toplumsal ve siyasal olaylar irdelenirken bu görülmeden yapılan analizler gerçekçi olmayacaktır. Toplum hayatındaki iyi ve kötülerin ne kadarının din veya doktrinden ne kadarının toplumun dine verdiği biçimden kaynaklandığını anlamak bakımından ayrıntılı olarak incelenmesi gereken bu husus önemsenmelidir.

Yazar, İslam Dünyasındaki siyasal örgüt ve hareketleri anlamaya çalışırken bunların İslam tarihinin, İslam’ın köklerinin değil çağımızın gerginlik, çarpıklık, uygulama ve umutsuzluklarının ürünü olduğunu ve sömürgecilik olaylarından etkilendiklerini ileri sürmektedir. Yazara, “peki başka nasıl olabilirdi” diye sorulabilir. Her düşünce hareketi çağının gerçeklerine uygun olmak ve sorunlarına odaklanmak durumunda değil midir? İslâmî hareketler, topluma mesaj veren hareketler olarak Dünya düzenindeki siyasal, toplumsal, ekonomik çarpıklıklara, adaletsizliklere karşı çıkarak daha adil bir uluslararası sistem öneremezler mi? Yazar, İslâmî hareketlerin ve örgütlerin uluslararası yapıdaki çarpıklıklara karşı çıkışını köksüzlükle niteleyip 3. Dünyacı hareketlere benzeterek mahkûm etmek ve itibarsızlaştırmaya çalışmak yerine pekâlâ çağın sorunlarına bir çözüm projesi olarak yükseltilmiş yeni bir ses olarak da görebilirdi. Nasıl ki yine kendisi, İslamiyet’in, Büyük Roma İmparatorluğu’nun yıkılışından sonra, politik olarak uygun bir boşlukta ortaya çıktığını ileri sürüyor (s.48), bunun gibi 20. yüzyıl sonunda da İslâmî siyasal hareketlerin gündeme gelişini, iktisadî olarak Kapitalizm ve Sosyalizmin, uluslararası siyasal düzen olarak Birleşmiş Milletler sisteminin insanlığa barış, adalet ve huzur getirmediği tespitiyle yeni bir ses olarak görebilirdi. BM ile sembolleşen ve 2. Dünya Savaşı galiplerinin haksız kontrolünde bulunan mevcut uluslararası sisteme yine İslam Dünyasından,

Türkiye’den “Dünya 5’ten büyüktür” mottosuyla itiraz sesinin yükselmesi çok anlamlı olsa gerektir. Ancak, bu noktada yazarın, Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” tezini benimseyen ve sürdüren bir ideolojik tercih içinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yazar, aslında kitabında “tarihin sonu” tezini başka bir biçimde tekrarlamaktadır. Batı uygarlığı, modernleşme ve demokrasinin üstünlüğü ve zaferi kabul edilmelidir demek istiyor. Kitabı boyunca gösterdiği çaba bu. Bütün çözümlerinde vardığı sonucun bu olduğu görülmektedir. Zaten kitabında Batı uygarlığının her alanda üstünlüğü ele geçirdiğini, rakiplerini elediğini gururla ve sevinçle haykırmaktadır. Toplumsal muhalefet hareketlerine yaptığı çağrıda küresel modern Dünya ile uzlaşılması gerektiğini, küresel modern Dünya ile uyum sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Muhalefet hareketlerini mücadele azminden caydırma çabasında bulunmaktadır.

Yazarın, kitabında muzafferiyetini ilan ettiği Batı uygarlığının egemenliği altındaki Dünya düzeninde yol açtığı haksızlıkları, adaletsizlikleri, zulümleri ve kısımları yeterince görmemesi çok dikkat çekmektedir.

Yazar, kitabının bir yerinde ‘radikal dinciliğin yükselişi’ diye ifade ettiği olgunun ve bir başka yerinde de ‘dinî kimliğin öne çıkartılarak vurgulanmaya başlanması’ nedenlerini araştırmaktadır. Vardığı sonuçlar, diğer bütün yolların kapanması, Arap-İslam coğrafyasında bazı liderlerin başarısızlığı, milliyetçiliğin ve sosyalizmin iflası, hayal kırıklıkları, iflaslar, Komünizmin gerileyip çöküşü gibi durumlardır. Dinî kimliğin öne çıkmasından ve yaşanan sorunlara İslâmî çözümler önerilmesinden rahatsızlığını hissettiren yazar, ‘bu durumlar olmasaydı bu sonuçlar ortaya çıkmayacaktı’ demek istiyor. Şimdi ne yapmak gerekir? Öncelikle gerçekten de o durumların bu sonuçlara yol açtığı kanıtı yoktur. Bir illiyet bağı kurulması kesin bir doğru değildir. İkincisi, başarısız olan milliyetçi Arap liderler (Örneğin Nasır vs.) ve çöken Komünizm adil ve hakkaniyete dayalı mıydı? Halkları ezerek varlığını sürdüren, milyonlarca insanı katleden bu diktatörlerin ve Komünizm gibi siyasi düzenlerin varlığını sürdürememe sebepleri üzerinde kafa yormak yerine onların yıkılışına

hayıflanmak ne kadar hakkaniyete, adalet ve erdeme uygundur? İslamcılarla mücadele eden zorbalara haksızlıklarına da karşı çıktığını ifade eden yazar bir çıkış yolu bulmakta zorlanıyor. Tam bu noktada da önerdiği Batı modelinin yoksulluk, işsizlik, uyuşturucu ve suçla mücadeledeki başarısızlıklarına ilişkin küçük bir eleştirisini yapmakla birlikte çözümün bu model olduğu konusunda ısrarını sürdürmektedir.

Yazar kimlik-din ilişkisi bağlamında kitapta çok dikkat çekici bir öneride bulunmaktadır. Dinin varlığını koruması ama bir kimlik unsuru olmaktan çıkarılması önerisi bu, daha doğrusu kendisinin hayali. Maneviyat ihtiyacını karşılayacak şekilde din veya inanç varlığını korumalı ama bir kimlik unsuru olarak sürdürülmemelidir. Peki hangi aidiyete dayalı nasıl bir kimlik olmalıdır? Yazar, daha geniş aidiyet, hümanist ufuk, küreselleşme rüzgârı, Dünyalılışma gibi kavramları kullandıktan sonra insanlık toplumuna aidiyet kavramında karar kılmakta ve bunun gitgide daha fazla önem kazanarak sonunda bir gün esas aidiyet haline geleceği bir kimlik hayal etmektedir.

Yazarın, kitabında yaptığı önemli bir kavramlaştırma dikey kimlik – yatay kimlik kavramlaştırmasıdır. Dikey kimlik derken, kimlik unsurlarımıza ait olup kimliğimizin bize maziden, geleneklerden, atalardan gelen şekli ya da anlaşılışıdır. Bu, olmak istediğimiz, içimizde yaşattığımız kimliğimizdir. Yatay kimlik ise şu anda üzerinde bulunduğumuz haldir ki bu, çağdaşlarımızın (belki çağın demek daha doğru) bize olan etkisiyle oluşmuş olan kimliğimizdir. Olduğumuz hal, gerçek durumumuz budur. Ve aidiyet iddia ettiğimiz kimlikten bir hayli farklılaşmıştır. Arada uçurum vardır. Böylelikle insanlar arasındaki farklılıklar giderek daha da azalmaktadır ama insanlar halâ farklılıklarını vurgulamaktadırlar. Esasında burada ifade edilmesi gereken ama yazarın ifade etmediği şey, modernleşmenin bütün aslı kimliklerde meydana getirdiği aşınma ve başkalaşmadır. Modernite, fark gözetmeksizin bütün aslı, özgün kimliklerde aşınmaya yol açmış; seküler, Amerikan hayat tarzının baskın olduğu, tüketime endeksli hayata dayalı tek tip bir kimlik ortaya çıkarmıştır. İnsanlar arasındaki farklılıkların azaldığı izlenimi veren şey budur. Yazar bu noktada, küreselleşmenin evrensellik ve tek tiplilik olarak iki veçhe ortaya çıkardığını

ifade ederek birisini hoş, diğerini kötü olarak niteliyor. Ama sonuçta tek tipleşmeyi evrensellik olarak anlamaya yatkın durduğu anlaşılmaktadır.

Yazar, insan onuru, insanların temel hakları konusunu ele alırken dinî yasaları Evrensel İnsan Hakları Yasası'nın karşısına yerleştirmekte ve ikincisi varken dinî yasalar olmaz demektedir.

Dünyalılılaşma karşısında gösterilebilecek olası eğilimlerden birisinin küsmeye olabileceğini ele alan yazar, bunu doğru bulmuyor ve kimseye tavsiye etmiyor. Tersine Dünyaya küsmemeli, onun içinde yer edinmeye, var olmaya, mücadele etmeye çalışılmalıdır. Çünkü, Dünya sadece ötekilere ait değildir. Herkes pay ve hak sahibidir, en azından olabilir. Mevcut imkânlar kullanılmalıdır. Örneğin internet imkânı az bir imkân değildir. Yazara göre bir araya gelen birkaç öğrenci internet aracılığı ile, büyük güçlerin, büyük şirketlerin, devlet adamlarının gösterdiği etki kadar bir etki gösterebilir. Bir merkezden yönetilen kötü bir dünya sisteminin var olduğu kabulü doğru değildir.

İnternet üzerinden yayın yapan sosyal medya kuruluşlarının, İsrail'in Filistin'e yönelik sert saldırılarını ve insan hakları ihlallerini haber yapmadığı, İsrail katliamını protesto eden paylaşımlara engel olduğu gerçeği karşısında yazarın tespitleri ve öğütleri ikna edici görünmüyor. Yazar öğütleriyle, bir anlamda memnuniyetsizleri, muhalifleri, ezilenleri teslim olmaya ya da uzlaşmaya davet etmektedir. Uzlaşarak, "düşlerinizin birkaçını gerçekleştirme olanağı bulabilirsiniz..." diyor.

Yazar, aidiyetler arasında öncelik ve önemlilik sıralaması yaparak dilin, aidiyetler içinde en çok belirleyici olanı olduğunu, dil hakkının ve dil özgürlüğünün inanç özgürlüğünden daha önemli olduğunu belirtmektedir. Hatta yazar, dinin bazen özgürlük düşmanı olduğunu, bazen temel erkek ve kadın haklarına aykırı doktrinleri koruduğunu ileri sürerek tercihini temellendirmektedir (s. 110). Peki çok dillilik sorunu ne olacak? Yazara göre, çok dillilik korunmalı, es geçilmemelidir. Aksi tehlikeli olur, Dünya kaybeder.

Yazar, kimlikleri pantere benzetiyor. Sebebini de panterin evcilleştirilebilen bir hayvan olması olarak açıklamaktadır. Demek ki kimlikler bir vahşi hayvan, bir

yabanî hayvan gibidir. Evcilleştirilmezlerse, uysallaştırılmazlarsa kendileri etraflarına zarar verebilirler. Ama tamamen ümidi kesmemeli, çünkü ehlileştirilebilirler. Kimlik hayvanını evcilleştirme ifadesini kullanmaktadır yazar.

Yazar, çok kimlikli toplumlar üzerinden ve Lübnan örneğinden yola çıkarak tezini ortaya koymaktadır. Lübnan, Yugoslavya ve Belçika gibi ülkelerin adlarını andığı bu kısımda, ulusal cemaate aidiyet duygusunu güçlendirme amacıyla alt kimliklerin kota yöntemiyle sisteme dahil edildiği Lübnan Formülü'nün tersi sonuç vererek kabile kimliği dediği alt kimlikleri güçlendirdiğini ve işleri içinden çıkılmaz hale getirdiğini kaydetmektedir. Bilindiği gibi din, mezhep ve etnik kimlik bakımından çok parçalı olan Lübnan'da 1943'te uygulamaya konan siyasi sistem siyasi görevleri din-mezhep-etnik yapı kimliklerine göre paylaştırmıştı. Söz konusu sistem, başarılı bir uygulamayla sonuçlanmamış ve 1975-1990 arasında süren iç savaşa yol açmıştı. Yazar, Lübnan'da olduğu gibi her cemaate siyasal sistemde belli bir kota vererek onları tanımayı aşırıya götürmeyi eleştirirken 1930'lar Almanya'sında yaşananlarda olduğu gibi hiçbir sınır çizmeden sadece çoğunluk yasasını uygulamaya çalışmanın da yanlışlığını ifade etmektedir. Lübnan örneğinde alt kimlikleri anayasal statüde anmak, siyasal sistemi buna göre kurmak iyi niyetliydi ama yanlış, yanlış sonuçlar verdi diyor yazar. Ama başarısız olsa da yine de farklı kimliklere verdiği değerden dolayı Ortadoğu devletlerindeki diğer deneyimlerden onurlu bulmaktadır. Yazar adını vermeden çoğunlukçu demokrasi yerine azınlık haklarını güvenceye alan çoğulcu demokrasiyi önermektedir. Zira baskı gören azınlığa sadece oy hakkının verilmesi sorunu çözmemektedir.

Lübnan Formülü'nü hem kuruluşundaki, cemaatleri temel alan ve kota sistemine yer veren aşırılıktan dolayı hem de alt kimlikleri tahrik eden propagandalarından istismarcı politikacıların dolayı eleştirmektedir. Lübnan uygulamasından çıkan sonuçları da değerlendirdikten sonra yazar alt kimliklerin siyasal sistemde reddedilmemesini, yok sayılmamasını ama onların sisteme temel olarak da alınmamasını önermektedir.

Yazar, etnik sorunları veya kimlik çatışmalarını diktatörlüğe varan laiklikle çözme anlayışını yadsımakta ve bu konuyu demokrasi – laiklik ilişkisi bağlamında analiz etmektedir. Konuyu değerlendirdikten sonra önemli bir tespitle bulunarak laikliği demokrasi aleyhinde korumak isteyenlere “demokrasinin olmadığı bir laiklik hem demokrasi hem de laiklik için bir felakettir” diyerek karşılık vermektedir (s. 120). Bilindiği gibi Irak’ta Saddam Hüseyin, Suriye’de Hafız Esad yönetimlerinin ülkedeki farklılıkların çatışmasını diktatörce yöntemlerle önlemeyi başardıkları birçok analizi tarafından olumlu bulunarak savunulmaktadır.

Son Sözler – Son Değerlendirmeler

Amin Maalouf *Ölümcül Kimlikler* kitabını 1990’lı yılların sonunda, 20. Yüzyılın başında yazmıştır. O yıllar, Ulus devlet-Küreselleşme tartışmalarının yoğun olarak yapıldığı yıllardır. İki kutuplu dünya düzeninin, soğuk savaşın sona erdiği yıllardır o yıllar. Entelektüel dünyada bir yandan bu konu tartışılırken diğer yandan 1989’da Fukuyama’nın *Tarihin Sonu* teziyle piyasa ekonomisine dayalı liberal Batı iktisadî düzeninin galibiyeti ilan ediliyordu. Fukuyama, insanlık tarihinin çok sayıda siyasi ve fikrî mücadeleye sahne olduğunu, 20. Yüzyıl sonlarında artık bunun sona erdiğini ve Kapitalist Batı sisteminin tartışmasız galibiyetiyle rakipsiz kaldığını ortaya koymaya çalışıyordu. Ama diğer yandan da eş zamanlı olarak, 1993’te Samuel Huntington, *bir Medeniyetler Çatışması*’ndan bahsedebiliyordu. Huntington, *Yerküre’de belli başlı farklı 6-7 medeniyet topluluğu bulunduğu ve artık mücadelenin ideolojiler arasında değil din-kültür merkezli bu medeniyetler arasında olacağı* öngörüsünde bulunuyordu.

Maalouf da kitabını aynı dönemde, 1998’de yazmıştır. Fukuyama’nın iktisadî perspektifle ifade ettiği düşüncelerin benzerlerini Maalouf da kimlik-kültür farklılıkları ve çatışmaları bağlamında ortaya koymaktadır. Birbirini destekleyen fikrî çabalar karşısında bulunduğumuz açıktır. Maalouf, Batı uygarlığının galibiyeti yaklaşımını son tahlilde Batı uygarlığının-modernleşmenin-küreselleşmenin bugün geldiği noktada kabul edilmesi ve bunun içinde bir yer edinilmeye çalışılması gereğine dikkat çekmektedir. Her ne kadar Batı Avrupa da dahil her yerde üstü örtülmüş

gerginlikler, ayrımcılıklar var olsa da (s. 125). Peki Huntington'un medeniyetler bağlamında ele aldığı çatışma tezine nasıl bakmak gerekir? Tarih sona erdiyse, dolayısıyla birbiriyle mücadele edecek rakip güçler ortada yoksa çatışma da olmamalı. Ama anlaşılan o ki, egemenliğini ilan eden Batı uygarlığı, alternatif medeniyetlerin varlığını kabul etmekte ve bunların da ortadan kalkması gerektiğini düşünmektedir.

Bugün 2022 yılındayız ve Maalouf, Fukuyama ve Huntington'ın eserlerini yazdıkları yıllardan yaklaşık 25-30 yıl ilerideyiz. Peki durum nedir, neredeyiz?

Ulus devlet-küreselleşme tartışmaları bugün revaçta değildir. Küreselleşme öngörüsü gerçekleşmemiştir. Küreselleşme tezleri ciddi kan kaybına uğramış ve ulus devlet formu tekrar yükselişe geçmiştir. Hattâ giderek yükselen milliyetçilikler söz konusudur. Diğer yandan zaferini ilan eden Batı sistemi Afganistan, Irak, Suriye, Libya, Mısır gibi coğrafyaları işgal etmiş ya da müdahalelerde bulunmuştur. Hem de Birleşmiş Milletler kararlarına rağmen. Bu ülke halklarının varlık ve bağımsızlık mücadelesi devam etmektedir. Dolayısıyla tarih sona ermemiştir, yaşanmaya devam etmektedir. Maalouf'un, insanlık onurunu koruyacağına güvendiği Batı demokrasisi ile yönetilen ülkeler, son derece modern ve güçlü silahlarla donatılmış İsrail ordusunun işgal altındaki Filistin halkını bombalamasına destek vermekte, en azından seyirci kalmaktadırlar. Sanırım Huntington'ın medeniyetler çatışması öngörüsü yaşanmaktadır ama buna çatışma değil saldırı dense daha doğru olur. Batı medeniyetinin diğer medeniyetlere, özellikle İslam medeniyetine saldırısı...

Öte yandan kitap, ABD'de siyahî Başkan Hüseyin Barak Obama'nın 2008'de başkan seçilmesinden önce yazılmış olduğu için yazarın, kitabın bir yerinde ABD'nin başına bir siyahın seçilmesinden uzak olduğumuzu kaydettiğini belirtmeliyiz (s. 126).